

Цікавий сюжет становить історичний розвиток ідеї верховенства права в європейській традиції, починаючи від часів античності до нового часу. Причому ключовим ментальним моментом у цій сфері стає відокремлення у правовій свідомості ідеї права, правди і справедливості.

Не менш важливим моментом розвитку ментальності є ставлення людської свідомості до часу та історії. Від кінця XIV ст. традиційне ставлення до часу послідовно витісняється новим, яке виявляло істотні регіональні відмінності. Усе різочішими ставали відмінності у сприйнятті часу міським мешканцям та жителями сільської місцевості (С.703). Врешті механічний годинник, комерціалізація часу підштовхнули й історію до максимальної точності.

Саме остання властивість відрізняє науково вивірених та якісний переклад рецензованої книги, який має свою специфіку у вигляді використання нового українського правопису.

Наприкінці треба зазначити, що серед важливих екзистенціальних тем, які потребують уточнення, на нашу думку, на увагу заслуговують такі теми, як їжа і культура харчування; мистецтво та етико-естетичні уподобання; наука та ідеологія в повсякденному житті; динаміка зміни основних статусних та ціннісних норм, етикету.

Історія європейської ментальності засвідчує, що об'єднана Європа не стане реальністю, якщо кожний член великої європейської родини не зможе зробити свій внесок у становлення спільного європейського дому.

Тисячоліття Україна була невід'ємною частиною європейського політичного і культурного простору і в ментальності нашого народу вкарбовані європейські поняття і цінності, що роблять Україну країною європейського цивілізаційного ареалу. Тож і книга "Історія європейської ментальності" вкотре доводить цю незаперечну істину.

А.Ю.Мартинюк (Київ)

Лозицький В.С.

Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991). – К.: Генеза, 2005. – 368 с.; іл.

Серед розмаїття проблем історичного минулого нашу громадськість цікавлять і непрості, а часом трагічні явища й події ХХ ст., зокрема доба УСРР/УРСР. У тому числі не послаблюється інтерес, про що свідчить і недавня міжнародна наукова конференція з проблем тоталітаризму, до його українських джерел і проявів. Тому цілком зрозумілою є та увага, яку привернула книга В.С.Лозицького "Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991)". Саме цей орган КП(б)У – КПУ, що правила понад 70 років, був реальною найвищою інстанцією в Україні, визначав і здійснював основні напрями реалізації настанов РКП(б)–КПРС, відповідав за все, що відбувалося. Він виступав незмінним арбітром при розв'язанні суспільних колізій, міжвідомчих чи територіальних суперечностей, відігравав вирішальну роль у доборі, розстановці й вихованні кадрів для різних ділянок керівництва, тримав під контролем систему влади й усе суспільне життя. Знання об'єктивних фактів, які становлять зміст діяльності політбюро ЦК - КПУ, необхідне для неупередженого вивчення історії радянського. До того ж нині майже всі зареєстровані в Україні партії мають свої "політбюро". І хоча вони називаються неоднаково ("політбюро", "політрада", "політвиконком" тощо), але теж визначають і політичні напрями, і конкретні дії організацій, а нерідко претендують на всебічний контроль за їх діяльністю.

Вивчення історії такого органу, який тотально керував Україною з початку 1920-х і до кінця 1980-х рр., має непересічне значення для адекватного розуміння (поза політичними симпатіями чи антипатіями) подібного феномену, для врахування досвіду й уроків його існування.

Рецензована праця є, по суті, першим виданням, в якому на основі опрацювання великого масиву (понад 10 тис. справ) архівних документів, багато з яких ніколи не оприлюднювалися, висвітлюються основні етапи, зміст і форми діяльності найвищого органу політичного керівництва УРСР. У монографії здійснено комплексне дослідження основних принципів і напрямів його роботи, процесу формування та розвитку кількісного й персонального складу, розподілу функцій і повноважень, міжособистісних стосунків. Причому йдеться про розгляд цих проблем через висвітлення діяльності конкретних особистостей, показ реальних фактів, подій і явищ у контексті історичного розвитку й відповідних умов. У книзі викладено, узагальнено й проаналізовано унікальний архівний документальний матеріал про обставини утворення політбюро ЦК КП(б)У, його дії щодо заплутаних і гострих свого часу питань внутріпартійної боротьби, політичного життя в республіці, показано, як час від часу ЦК Компартії України намагався здобути хоча б номінальну самостійність для КП(б)У (свій ста-

тут, партквиток тощо), хоча б частково врахувати особливості українства, протистояти наростаючим сталінським тенденціям до якнайбільшої централізації.

В.С.Лозицький висвітлює очевидний позитив, який мав місце в житті народу в радянські часи, до чого було причетне й політбюро ЦК. Це може комусь подобатись, а комусь ні, але так було. Ідеться про політику українізації 1920-х рр. (хоча й значно обмежену порівняно з українізацією, яку проводила Центральна Рада), про ліквідацію неписьменності, перемогу над в роки Другої світової війни, яка для українського народу із самого початку в 1939 р. стала вітчизняною, про відбудову зруйнованого народного господарства, часткове реформування економіки й суспільних відносин у 1950–1960-х рр., науково-технічний прогрес, у т.ч. участь в освоєнні космосу. Створена в ті роки ціною надважкої праці й невиправданих втрат народу могутня індустрія вивела Україну на одне з чільних місць в Європі. І сьогодні продаж у ході приватизації зведених тоді індустріальних гігантів є важливим джерелом прибутків держави.

Водночас у книзі на широкому матеріалі розкрито незмірну й непростиму провину політбюро ЦК КП(б)У за голодомори, смерть мільйонів людей, масові репресії (під час яких загинули й дві третини самої партії, і майже все її керівництво). На політбюро ЦК КП(б)У лежить пряма відповідальність за утиски національно-визвольних рухів, за невміння скористатися їх потужною енергією для розвитку республіки. Хто знає, як би розвивалися події, коли б у директиві політбюро (березень 1943 р.) керівникам партизанських об'єднань, поряд із рекомендацією “не виступати збройно проти загонів” націоналістів, не була викреслена теза (що була в проекті цього документа) про необхідність координації бойових дій партизанів із вояками УПА. Чорнобильська ж катастрофа лягла вічною чорною плямою на репутацію цього політичного органу. Подібний перелік помилок і прорахунків можна ще довго продовжувати.

Непересічне значення має висвітлення в книзі ролі й конкретних дій головних керівників політбюро – перших секретарів ЦК КП(б)У–КПУ. В їхніх руках в умовах відсутності реальної демократії в партії й суспільстві, контролю над ЗМІ зосереджувалася величезна влада, якою далеко не завжди користувались обережно. А це нерідко оберталось свавільними діями й великими втратами як для партії, так і для народу. Хоча, як показано в праці, в умовах надцентралізованої структури КППС від проводу українських комуністів вимагалася безумовна покора вказівкам Москви. І навіть досить обережні кроки П.Ю.Шелеста в справі захисту економічних інтересів республіки, вирішення національно-культурних проблем призвели до усунення його брежнєвським оточенням. А чимало інших перших політичних керівників були слухняними виконавцями усіх директив ЦК КППС, проявляли авторитаризм, зарозумілість, несприйняття інших думок.

Цей досвід свідчить, що монопольна влада розбещує, робить сліпим до реалій життя і глухим до порад колег, до рекомендацій досвіду й науки. Автор, наприклад, слушно пише про негативний вплив “ортодоксально налаштованих професорів «партійного будівництва»” (с. 118). Але книга виграла б, якби в ній було показано, що нерідко в політбюро слухали тільки тих і те, кого й що хотіли почути. І не сприймали думок, які відхилялися від т. з. “центральної директиви”. Зокрема були проігноровані попередження тих науковців, які на відміну від зашкарублених догматиків звертали увагу на абсурдність протиставлення комуністів і демократів, на важливість співпраці з різними політичними силами, намагалися висвітлювати історичну правду. Більше того, наукові пошуки в галузі методології партійного будівництва жорстоко переслідувалися при активній участі окремих працівників тодішнього відділу науки ЦК. Нерозуміння необхідності нових підходів, надія на універсальність силових методів впливу врешті-решт призвели до поразки політбюро й усієї партії. Вона була заборонена Президією Верховної Ради України (1991 р.), в якій більшість (!) становили члени КПУ, її ЦК, того ж політбюро.

Цей непростий болісний досвід корисно знати й враховувати сьогодні. Адже практично в кожній партії, які нині діють в Україні, є посада голови партії (першого секретаря, керівника проводу й т. п.). Таке становище нерідко таїть небезпеку, спокусу самозамилування, переоцінку власної ролі. А тут недалеко й до грубих помилок та свавільних дій.

У монографії вміщено багатий інформаційний матеріал про розвиток структури й функції апарату ЦК, уперше наводяться біографічні довідки на членів і кандидатів у члени політбюро, подається склад всього ЦК за 1918–1991 рр. Ці, на перший погляд, сухі статистичні матеріали дають багато інформації для роздумів про перебіг політичної історії України. Книга стане корисною для широкого кола науковців, політичних діячів, членів і керівників сучасних партій, для всіх, хто цікавиться історією України ХХ ст.

В.Ф.Шевченко (Київ)